

Raamtekst observerende en oriënterende eerste graad

Deze raamtekst vormt een kader waarin alle facetten voor een observerende en oriënterende eerste graad samengebracht zijn. We schetsen de contouren die de overheid heeft vastgelegd en geven aan welke ruimte schoolbesturen hebben. Voor verdere uitdieping verwijzen we naar andere teksten van Katholiek Onderwijs Vlaanderen (zie ook bibliografie). Concrete aanbevelingen en eigen keuzes van Katholiek Onderwijs Vlaanderen zijn in de tekst in kaders opgenomen.

De studiekeuze van de leerlingen verloopt getrapt doorheen het secundair onderwijs. De observerende en oriënterende eerste graad vormt daarin een eerste trede. Leerlingen leren er verder ontdekken wie ze zijn, waar hun interesses en intrinsieke mogelijkheden liggen.

In de algemene vorming in de eerste graad komen alle vormingscomponenten aan bod. Zo krijgen leerlingen alle ruimte om hun interesses en intrinsieke mogelijkheden te verkennen en te ont-plooien zodat ze op het einde van de eerste graad een gemotiveerde keuze kunnen maken voor de tweede graad: voor een studiedomein op basis van hun interesse en voor een finaliteit op basis van hun abstractievermogen.

De uitgangspunten in deze tekst kunnen de realisatie van een observerende en oriënterende eerste graad faciliteren. Toch zijn het uiteindelijk de scholen die keuzes maken voor de vorming van hun leerlingen in functie van het pedagogisch project, maatschappelijke ontwikkelingen, de schoolcontext, de leerlingenpopulatie en het onderwijsaanbod (basisopties) in de schoot van de scholenge-meenschap. Zo kunnen zij ervoor zorgen dat alle leerlingen in de eerste graad alle kansen krijgen om ten volle tot ontwikkeling te komen en keuzevaardig te worden.

1 Overgang basisonderwijs naar secundair onderwijs

1.1 Instroom

De leerlingen die in de eerste graad instromen, bevinden zich in een overgangsfase tussen kind en adolescent. Ze ervaren veranderingen op lichamelijk, cognitief, psychisch en sociaal vlak. Omdat ieders ontwikkeling op een ander tempo verloopt, is er een grote verscheidenheid onder hen.

De overheid had het getuigschrift basisonderwijs gekoppeld aan de instroom in de eerste graad op 1 september. Het getuigschrift basisonderwijs gaf strikt toegang tot de A-stroom. Leerlingen met zo'n getuigschrift konden geen positieve keuze meer maken voor de B-stroom. Vanaf 1 september 2022 wordt de toegang tot 1B voor leerlingen met een getuigschrift basisonderwijs weer mogelijk mits een gunstige beslissing van de klassenraad van het eerste leerjaar B, een gunstig advies van het CLB en het akkoord van de ouders. Leerlingen zonder getuigschrift stromen sowieso in de B-stroom in.

Leerlingen kunnen in de toekomst ook nog altijd op basis van leeftijd in de B-stroom instromen.¹ Vaak spelen naast persoonlijke factoren, ook de sociale achtergrond en taalachterstand mee in de schoolse vertraging die leerlingen oplopen. Die achtergrondfactoren hebben een invloed op hun schoolse prestaties en motivatie. Hun noden (h)erkennen en er positief op inspelen is essentieel. De succeservaringen die daarbij ontstaan, maken dat leerlingen in hun motivatie, welbevinden en zelfvertrouwen gesterkt kunnen worden.

1.2 Terugkoppelen van informatie naar het baso

Gegevens over de onderwijsloopbaan van de leerling worden nu al met het secundair onderwijs gecommuniceerd², onder meer via de basofiche³. Zo kunnen de groeimogelijkheden en aandachtspunten in de benadering van de leerling doorgegeven worden en kan het secundair onderwijs, rekening houdend met de schooleigen context, verder bouwen op de weg die de leerling in het basisonderwijs afgelegd heeft.

☞ Het is belangrijk dat informatie over de resultaten en de onderwijsloopbaan van leerlingen in het secundair onderwijs naar het basisonderwijs terugstroomt. Basisscholen krijgen daardoor een beter zicht op de evolutie van hun leerlingen en kunnen de verkregen data inzetten voor hun kwaliteitsontwikkeling.

2 Algemene vorming

2.1 Alle vormingscomponenten voor alle leerlingen

In het geheel van de vakken van de algemene vorming komen voor alle leerlingen alle vormingscomponenten⁴ aan bod zodat scholen kunnen spelen op de diverse leerlingenprofielen. Zo worden alle leerlingen (A-stroom, B-stroom, buso) aangesproken op hun interesses en intrinsieke mogelijkheden en ontdekken ze die domeinen waarin ze zich verder willen bekwamen.

Sinds de modernisering so gaat er meer aandacht naar de algemene vorming doordat er meer lessen voor uitgetrokken worden. Zo kwam er in het tweede leerjaar van de A-stroom één lesuur bij. De grootste verandering situeerde zich in het tweede leerjaar van de B-stroom waar er vier lessen algemene vorming bijkwamen.⁵

1A
1B

Algemene vorming – 27 lessen

2A

Algemene vorming – 25 lessen

2B

Algemene vorming – 20 lessen

¹ BVR modernisering so, art. 8.

² Decreet basisonderwijs, art. 31, §2.

³ MLER_037, 7 april 2018, Continuering van zorg van basis- naar secundair onderwijs.

⁴ Wij onderscheiden culturele vorming, economische vorming, levensbeschouwelijke vorming, lichamelijke vorming, maatschappelijke en historische vorming, natuurwetenschappelijke en technische vorming, sociale vorming, talige vorming, wiskundige vorming.

⁵ Decreet tot wijziging van de Codex Secundair Onderwijs van 17 december 2010, wat betreft de modernisering van de structuur en de organisatie van het secundair onderwijs (28 maart 2018) (= *Decreet modernisering so*), art. 26.

☞ In de wijze waarop scholen hun algemene vorming vormgeven, kunnen ze op hun leerlingenpopulatie inspelen. Zo kunnen ze ervoor kiezen om bepaalde kennis en vaardigheden ook vanuit concrete situaties aan te brengen.

Eindtermen worden ontwikkeld in functie van 16 sleutelcompetenties. Het zijn de schoolbesturen die de eindtermen verbinden aan een of meer vakken of vakkenclusters.⁶

☞ Katholiek Onderwijs Vlaanderen hanteert het leerplanconcept LLinkid voor het secundair onderwijs dat waar mogelijk aansluit bij Zin in leren! Zin in leven! en tegelijkertijd voldoende rekening houdt met de eigenheid van het secundair onderwijs. De leerplannen vertrekken vanuit een geïntegreerd geheel van vorming, laten ruimte voor de professionaliteit van leraren, geven meer eigenaarschap aan schoolteams en waarborgen de horizontale en verticale samenhang.

☞ Rekening houdend met de schooleigen context, met de competenties van hun leraren en hun pedagogisch project, kunnen scholen kiezen uit diverse leerplannen waarin leerdoelen al dan niet interdisciplinair, meer of minder geïntegreerd aan bod komen.

2.2 Verschillende beheersingsniveaus van vorming

Leerlingen zijn niet gelijk, maar wel gelijkwaardig. Daarom willen we alle leerlingen in de eerste graad voldoende uitdagen en tegelijkertijd voldoende ondersteunen.

Voor de algemene vorming van de eerste graad legt de overheid onderwijsdoelen, onderwijsdoelen basisgeletterdheid en uitbreidingsdoelen Nederlands vast. Een aparte set onderwijsdoelen voor de A- en de B-stroom bevat de minimumdoelen voor de algemene vorming die door het grootste gedeelte van de leerlingen (= populatieniveau) bereikt moeten worden.

☞ Katholiek Onderwijs Vlaanderen voorziet in de leerplannen voor de algemene vorming naast basisdoelen, ook verdiepingsdoelen en mogelijkheden om te verbreden. Verbreding en verdieping zorgen ervoor dat elke leraar op basis van duidelijke criteria een advies kan geven voor de tweede graad.

☞ Verbreding kan de leerling een duidelijker inzicht geven in zijn interesses. Dat kan belangrijk zijn bij zijn keuze voor een studiedomein of studierichting in de tweede graad.

☞ Via verdieping kan de leerling een duidelijker inzicht krijgen in zijn abstractievermogen en zo een betere keuze maken voor een finaliteit in de tweede graad.

☞ Het is belangrijk dat scholen alle leerlingen uitdagen door de voor hen relevante verdiepingsdoelen aan te bieden. Dat kan verschillend zijn van vak tot vak en zelfs binnen een vak.

☞ Door de verdiepingsdoelen in de leerplannen van de B-stroom op de basisdoelen van de A-stroom af te stemmen, worden diverse schakelmogelijkheden gefaciliteerd voor intrinsiek cognitief sterke leerlingen die om een of andere reden (taalachterstand ...) in de B-stroom zitten.

De overheid heeft bepaald dat onderwijsdoelen basisgeletterdheid door elke individuele leerling moeten worden bereikt op het einde van de eerste graad.⁷

Bij bepaalde leerlingengroepen blijken inderdaad reële vormingstekorten te bestaan. Dat dwingt ons om bijkomende inspanningen te leveren om aan elke leerling die vorming te geven waar hij recht op heeft en nood aan heeft. Het is dan ook belangrijk om volop in te zetten op het vormen

⁶ Decreet houdende wijziging van het decreet basisonderwijs van 25 februari 1997 en de Codex Secundair Onderwijs, wat de onderwijsdoelen betreft (26 januari 2018) (= *Decreet onderwijsdoelen*), art. 6.

⁷ Decreet onderwijsdoelen, art. 6.

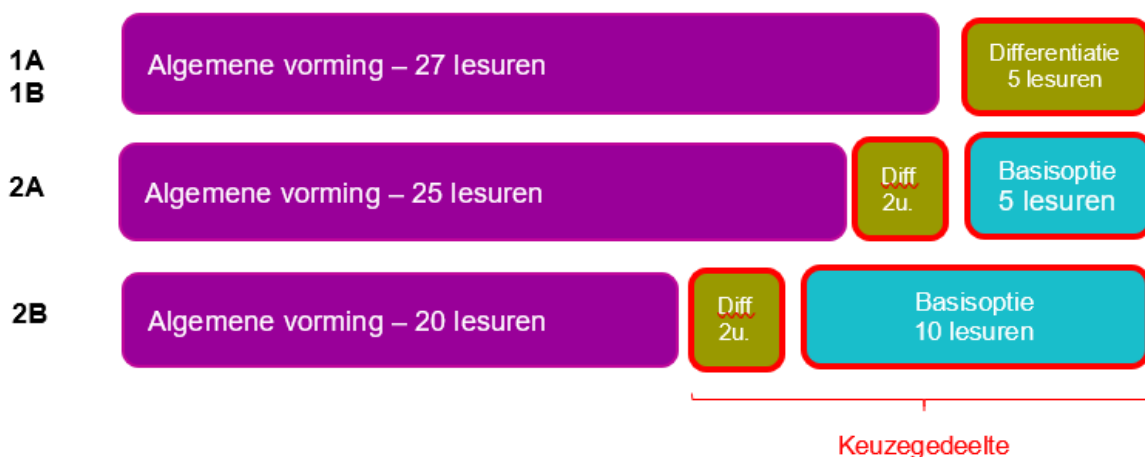
van leerlingen die moeite hebben om het basisniveau van (bepaalde aspecten) van het geheel van de algemene vorming te halen.

Als leerlingen de leerplandoelen op het einde van de eerste graad in voldoende mate bereiken, bereiken ze meteen de doelen basisgeletterdheid. Soms zal de begeleidende klassenraad in de loop van het eerste of tweede leerjaar A of B vaststellen dat het voor een leerling moeilijk zal zijn om de leerplandoelen te behalen. Op dat moment kan er nagegaan worden of het bereiken van de doelen basisgeletterdheid in het gedrang komt. Indien dat het geval is, wordt er gericht ingezet op het bereiken van deze doelen.

☞ Leerlingen moeten de kans krijgen om voor het geheel van de algemene vorming essentiële kennis, vaardigheden en attitudes spiraalsgewijs te verwerven vanuit steeds bredere en complexere contexten. Scholen blijven daarop inzetten tot in de derde graad en beperken zich niet tot wat is vastgelegd in de basisgeletterdheid.

3 Keuzegedeelte

Het keuzegedeelte bestaat uit lesuren differentiatie en/of basisoptie(s). In het eerste leerjaar zijn er 5 lesuren differentiatie. In het tweede leerjaar A bestaat het keuzegedeelte uit 5 lesuren basisoptie en 2 lesuren differentiatie. In het tweede leerjaar B gaat het om 10 lesuren basisoptie en 2 lesuren differentiatie.

☞ De keuzes die de school bij de invulling van het keuzegedeelte maakt, moeten voldoende transparant zijn en vormen geen voorafname⁸:

- Het keuzegedeelte in het eerste jaar is niet bepalend voor de toegang tot een basisoptie in het tweede jaar (behalve bij klassieke talen).
- Op dezelfde manier is het keuzegedeelte in het tweede jaar niet bepalend voor, noch een voorafname op, de studiekeuze naar de tweede graad: de keuze voor om het even welk studiedomein blijft mogelijk.

3.1 Lesuren differentiatie

De overheid heeft de krijtlijnen vastgelegd waarbinnen scholen de “lesuren differentiatie” kunnen

⁸ Het gaat dus niet om bijkomende leerstof inherent aan een discipline die noodzakelijk is om de overstap te kunnen maken naar een bepaalde studierichting in de tweede graad.

invullen: als een verdieping of een remediëring van onderdelen van de algemene vorming of als een verdieping in klassieke talen. De school biedt enerzijds ten minste twee verdiepende mogelijkheden aan en anderzijds die remediëring waaraan de leerlingen behoefte hebben.

Op het einde van het eerste leerjaar of in de loop van het tweede leerjaar kan de klassenraad remediëring opleggen, maar elke leerling moet ook een deel van de lessen differentiatie vrij kunnen kiezen.⁹

Differentiatie en remediëring maken echter deel uit van het reguliere lesgebeuren en het didactisch handelen van de leraar. Ze zijn dan ook inherent aan de algemene vorming van alle leerlingen. Vorming houdt immers rekening met de intrinsieke mogelijkheden, maar ook met de beperkingen van leerlingen, en wordt dus per definitie gedifferentieerd aangeboden. Daarom kunnen en mogen differentiatie en remediëring niet beperkt worden tot de “lessen differentiatie”.

☞ Een school kan remediëring bewust inzetten als één van de elementen van haar zorgbrede werking waardoor die leerlingen die er extra nood aan hebben, bijkomend ondersteund kunnen worden. Remediëring kan in scholen op diverse manieren gestalte krijgen: van een uitbreiding op klasniveau van het aantal lessen dat aan een bepaald vak besteed wordt tot afzonderlijke lessen waarbij leerlingen individueel of in kleine groepjes voor die vakken of onderwerpen ondersteund worden waarmee ze op dat moment problemen ervaren.

☞ Ook differentiatie kan in scholen op diverse manieren gestalte krijgen.

☞ In een observerende en oriënterende eerste graad werken de leerlingen ook aan hun keuzevaardigheden zodat ze zichzelf beter leren kennen. Het is belangrijk dat alle leerlingen uit de A- en de B-stroom voldoende mogelijkheden krijgen om een gedeelte vrij te kiezen uit het aanbod van de school.

3.2 Basisopties

In aanvulling op de algemene vorming ondersteunen basisopties leerlingen om een gemotiveerde keuze te maken voor de tweede graad: een basisoptie draagt immers bij tot een goede observatie en oriëntatie van de leerling.

In de A-stroom onderscheidt de overheid 13 basisopties, in de B-stroom 7. Sommige basisopties worden verdeeld in diverse pakketten. De overheid laat scholen de keuze om een basisoptie of een invulling via pakketten aan te bieden. In de A-stroom kan de leerling uit het aanbod van de school slechts kiezen voor één basisoptie of voor één pakket van een basisoptie. In de B-stroom kan de leerling maximaal 3 basisopties of pakketten combineren.¹⁰

☞ In het kader van een observerende en oriënterende eerste graad adviseren we scholen om te kiezen voor basisopties en niet voor pakketten. De keuze voor basisopties creëert meer mogelijkheden tot een ruimere observatie van de leerlingen.

☞ Katholiek Onderwijs Vlaanderen schrijft leerplannen op het niveau van de basisoptie en niet voor een afzonderlijk pakket. Daarbij zal Katholiek Onderwijs Vlaanderen elke basisoptie inhoudelijk breed aanbieden door de link met de algemene vorming en andere basisopties te expliciteren en te bewaken. Voor de basisopties van de B-stroom schrijven we leerplannen naar rato van 5 lessen. Voor STEM-technieken kan er op basis van het leerplan een uitbreiding zijn naar 10 lessen omwille

⁹ Decreet modernisering so, art. 28.

¹⁰ Decreet modernisering so, art. 11; BVR modernisering so, art. 1, §1.

van de vele contexten waarin de school de basisoptie vorm kan geven (Elektriciteit, Hout en bouw, Mechanica, Land- en tuinbouw, Printmedia, Schilderen en decoratie ...) en in functie van een goed overwogen keuze voor een studierichting in de tweede graad. Ook voor de basisoptie Maatschappij en welzijn B-stroom kan het zinvol zijn om 10 lessen te voorzien. Het leerplan biedt voldoende inspiratie om in dat geval elk van de drie interessegebieden diepgaand aan bod te laten komen.

Katholiek Onderwijs Vlaanderen werkt ook binnen de basisopties met verdiepende doelen die het volledige continuüm bestrijken, zodat alle leerlingen op hun niveau kunnen uitgedaagd worden. Waar mogelijk werken we binnen de basisoptie geïntegreerd verder aan de doelen van de algemene vorming. Om de nieuwsgierigheid van de leerlingen te prikkelen, gebeurt dat bij voorkeur vanuit betekenisvolle contexten. In een observerende en oriënterende eerste graad staan basisopties immers niet los van de algemene vorming. Ze vormen samen één geheel.

☞ Een basisoptie is toegankelijk voor alle leerlingen, ongeacht hun abstractievermogen. Basisopties worden over het volledige continuüm aangeboden, van abstraherend tot de meer concrete benadering ervan, zodat alle leerlingen de kans krijgen om op basis van hun interesses en intrinsieke mogelijkheden voor een basisoptie te kiezen.

☞ De basisoptie vormt, net zoals het keuzegedeelte, geen voorafname op de keuze van een domein of studierichting in de tweede graad (behalve de basisoptie klassieke talen).

☞ Het abstractieniveau van de algemene vorming wordt niet gekoppeld aan een basisoptie.

Voor leerlingen van de B-stroom voorziet de overheid ook een zgn. Opstroomoptie. Om alle leerlingen echter alle kansen te geven om op het juiste ogenblik te schakelen, is het belangrijk dat scholen schakelmogelijkheden faciliteren door differentiatie aan te bieden binnen de algemene vorming.

☞ Schakelmogelijkheden zijn vooral interessant na het eerste leerjaar B. Op het einde van de eerste graad kiezen leerlingen dan een finaliteit die aansluit bij hun intrinsieke mogelijkheden. Bovendien maakt remediëring inherent deel uit van onderwijzen (zie hoger). Specifiek voor de B-stroom zijn de verdiepende doelen afgestemd op het basisniveau van de A-stroom.

☞ De Opstroomoptie kan een zinvolle piste zijn voor ex-OKAN-leerlingen die de OKAN-klas verlaten hebben. Via de Opstroomoptie kunnen ze gedurende 10 lessen verder werken aan hun kennis van het Nederlands en andere doelen van de algemene vorming met het oog op doorstroming naar de 2de graad D/A- of D-finaliteit.

4 Delibereren en oriënteren

De overheid voorziet dat scholen de mogelijkheid hebben om na het eerste leerjaar de keuze voor een basisoptie te beperken en remediëring op te leggen.¹¹

Wie ontwikkelingsgericht naar vorming kijkt, gunt leerlingen echter twee jaar de tijd om een keuze te maken en om de leerdoelen van de eerste graad in voldoende mate te behalen. Leerlingen in de eerste graad zijn nog volop op zoek naar zichzelf, hun studiemethode en de juiste studiekeuze. Ze moeten de kans krijgen om zich verder te ontwikkelen en hun zoektocht verder te zetten.

C-attesten worden enkel hoogst uitzonderlijk uitgereikt. Uit onderzoek blijkt dat overzitten vaak een negatieve impact heeft op de verdere schoolloopbaan van de leerling. Scholen streven ernaar

¹¹ Decreet modernisering so, art. 27; BVR modernisering so, art. 21.

om een vloeiende schoolloopbaan bij hun leerlingen te realiseren. Dat kunnen ze onder meer bevorderen door ontwikkelingsgericht te werken en de studiekeuze en het studiekeuzeproces van de leerlingen te optimaliseren.

☞ Na het eerste jaar reiken scholen bij voorkeur een A-attest uit zonder beperkingen of verplichte remediëring.

☞ Het is niet wenselijk dat de klassenraad na het eerste leerjaar de keuzemogelijkheden voor bepaalde basisopties inperkt. Basisopties hebben een verkennend karakter en bieden kansen om alle leerlingen nog meer te observeren en oriënteren. Een inperking versterkt bovendien een hiërarchische perceptie van de basisopties.

☞ *Opgelegde* remediëring gaat voorbij aan de professionaliteit van de leraar. Het is immers de leraar die erover waakt hoe en wanneer hij de nodige differentiatie en remediëring inbrengt. Bovendien is *opgelegde* remediëring, in het bijzonder bij een schoolwijziging, organisatorisch niet altijd even vanzelfsprekend om te realiseren. Remediëring kan in het kader van een zorgbrede werking binnen de school ingezet worden (zie hoofdstuk 3).

☞ Herexamens zijn eerder uitzondering op de regel: de deliberatie is immers het resultaat van het lange traject dat de school met de leerling gelopen heeft.

☞ Scholen geven een advies waar dat zinvol is in functie van de keuze voor een basisoptie die aansluit bij de interesses en intrinsieke mogelijkheden van een leerling of het schakelen van leerlingen tussen de A- en B-stroom (in beide richtingen).

Door een goede observatie vanuit de algemene vorming en het keuzegedeelte maakt een leerling na de eerste graad een keuze voor een studiedomein op basis van zijn interesse en een finaliteit op basis van zijn abstractievermogen. Daarbij zullen zowel persoonlijkheidskenmerken en interesses als abstractievermogen en transfervaardigheid een belangrijke rol spelen. Na de eerste graad kan de klassenraad vaststellen dat een leerling problemen zal ondervinden als hij naar een bepaalde finaliteit doorstroomt. Clausuleren gebeurt zo beperkt en omzichtig mogelijk met oog voor het groeipotentieel van elke leerling en enkel goed gemotiveerd.

☞ Op het einde van de eerste graad reiken scholen een attest uit en formuleren ze een goed onderbouwd advies voor elke leerling. Daartoe brengt de klassenraad de interesses en intrinsieke mogelijkheden van de leerling in kaart. Ze gaat na welke studiedomeinen daar best op afgestemd zijn en - onder meer rekening houdend met de verdiepende doelen die een leerling al dan niet bereikt heeft - welke finaliteit ze daaraan koppelt.

5 Schoolorganisatie

Scholen beslissen autonoom hoe ze hun onderwijs organiseren. Het is daarbij belangrijk dat ze de principes van een observerende en oriënterende eerste graad bewaken en faciliteren. Ze houden rekening met de maatschappelijke ontwikkelingen, de schoolcontext, de leerlingenpopulatie, hun pedagogisch project en de draagkracht van hun personeel.

Scholen kunnen in overleg met de scholengemeenschap vrij kiezen welke basisoptie ze zullen aanbieden.¹² De basisopties Kunst & creatie, Sport, Topsport en Voeding & horeca in de A- en de B-stroom zijn nichebasisopties. Voor de programmatie van niche-basisopties waarnaar een school niet kan concorderen, moet een programmatieaanvraag ingediend worden bij AgODi.

¹² BVR modernisering so, art. 1, §1.

Basisopties A-stroom
Economie & organisatie
Klassieke talen
Kunst & creatie*
Maatschappij & welzijn
Moderne talen & wetenschappen
Sport*
STEM-technieken
STEM-wetenschappen
Topsport*
Voeding & horeca*

Basisopties B-stroom
Economie & organisatie
Kunst & creatie*
Maatschappij & welzijn
Sport*
STEM-technieken
Voeding & horeca*
Opstroomoptie

☞ Elke scholengemeenschap investeert in een eerste graad die ten volle haar oriënterende en observerende rol kan vervullen. Ze voorziet in een transparant, evenwichtig en stabiel aanbod van basisopties. De scholen van eenzelfde scholengemeenschap (of van alle betrokken scholengemeenschappen binnen eenzelfde onderwijsregio) spreken onderling af.

- wie investeert /wie niet investeert in een eerste graad;
 - wie welke basisopties zal organiseren;
 - voor welk organisatiemodel gekozen wordt (een *horizontaal model* waarbij de eerstegraadsleerlingen gegroepeerd worden op één locatie, een *verticaal model* waarbij ze een driegradenstructuur voor ogen houden of een *gemengd model* waarbij scholen afspreken wie een eerste graad/wie geen eerste graad zal inrichten).¹³

☞ De organisatie van de basisopties kan nooit een vrijgeleide zijn voor de programmering van passend vervolgonderwijs in de tweede of derde graad.

☞ Elke scholengemeenschap heeft de maatschappelijk opdracht om in functie van de instroom een voldoende aanbod van de B-stroom te voorzien.

Meer voor meer informatie kan je terecht op de pro-pagina [schoolorganisatie eerste graad](#).

6 Transparante communicatie

Een school kan diverse keuzes maken voor de invulling van de lessen differentiatie en haar aanbod van basisopties. Opdat leerlingen een goede studiekeuze kunnen maken, is het belangrijk om transparant te communiceren naar alle schoolbetrokken partners (zoals leerlingen, ouders, CLB en basisonderwijs).

☞ Scholen zijn transparant in hun benamingen en geven duidelijk aan dat de keuzes die leerlingen in het eerste jaar maken, niet bepalend zijn voor de toegang tot een basisoptie in het tweede jaar (behalve voor Klassieke talen) en dat elke basisoptie nog alle mogelijkheden voor de keuze voor een studiedomein in de tweede graad openlaat.

¹³ RvB_2017_110: Modernisering so: onderwijsplanning eerste graad.

Bibliografie

Hieronder is een overzicht opgenomen van de voornaamste publicaties die bij de onderwerpen van bovenstaande tekst aansluiten:

- *Modernisering so – Onderwijsorganisatie eerste graad* - <https://pincette.katholiekonderwijs.vlaanderen/meta/properties/dc-identificer/Bes-20180228-2>
- *Basisgeletterdheid* - <https://pincette.katholiekonderwijs.vlaanderen/meta/properties/dc-identificer/Cur-20190605-38>
- *Vormingsconcept so – nieuwe generatie leerplannen so* - <https://pincette.katholiekonderwijs.vlaanderen/meta/properties/dc-identificer/Cur-20181130-1>
- *Vormingsconcept so – algemene inleiding leerplannen so* - <https://pincette.katholiekonderwijs.vlaanderen/meta/properties/dc-identificer/Cur-20181114-2>
- *Leidraad so* - <https://pincette.katholiekonderwijs.vlaanderen/meta/properties/dc-identificer/Cur-20181129-1>
- *Lessentabel algemene vorming en keuzegedeelte eerste graad* - <https://pincette.katholiekonderwijs.vlaanderen/meta/properties/dc-identificer/Cur-20190605-38>
- *Vakgericht en interdisciplinair werken in de eerste graad* - <https://pincette.katholiekonderwijs.vlaanderen/meta/properties/dc-identificer/Cur-20180601-8>
- *Basisopties - overzicht krachtlijnen* - <https://pincette.katholiekonderwijs.vlaanderen/meta/properties/dc-identificer/Cur-20200120-4>
- *Basisopties – FAQ* - <https://pincette.katholiekonderwijs.vlaanderen/meta/properties/dc-identificer/Cur-20200203-2>
- *APR3 voor het voltijds so – De delibererende klassenraad op het einde van het 1ste leerjaar A of B van de eerste graad van het gemoderniseerd so*

